

УДК 069.51(477–25):[930.2:069.5(477.83–25)]

© **Ярослава ПАСІЧКО**

ПОПЕРЕДНІ РЕЗУЛЬТАТИ АРХЕОГРАФІЧНОГО ОПРАЦЮВАННЯ МАТЕРІАЛІВ РОЗФОРМОВАНОГО МУЗЕЮ «ПАГОРБ СЛАВИ»

Висвітлено підсумок археографічного опрацювання документального пластику, зібраного у другій половині ХХ ст. школярами та волонтерами для меморіального нині розформованого музею «Пагорб Слави», який відтепер зберігається у фондівих колекціях Національного музею історії України у Другій світовій війні. Зроблено статистичні зведення за музейними групами зберігання, виділяючи найбільш цікаві та унікальні артефакти й апелюючи до непересічних людських доль.

Ключові слова: меморіальний музей «Пагорб Слави», Личаківський цвинтар, м. Львів, фондіві колекції, група зберігання, предмети музейного значення.

Упродовж 2015–2021 рр. науковий колектив Національного музею історії України у Другій світовій війні. Меморіальний комплекс провів роботу з атрибутування масиву документалістики, що надійшла з розформованого меморіального музею «Пагорб Слави».

Історія створення музею розпочалась у 1963 р., коли учні середньої школи № 64 м. Львів, члени гуртка молодих істориків, вийшли з пропозицією заснувати його й у такий спосіб ушанувати пам'ять військових, які загинули в боях під час вигнання нацистських окупантів із м. Львів та завершальних боїв Другої світової війни на східноєвропейському театрі бойових дій й поховані на території історико-меморіального комплексу «Пагорб Слави»¹. Ініціативу молоді підтримали керівництво освітнього закладу та колишній військовий кореспондент армійських газет «Разгромим врага» і «За Родину» підполковник Гліб Рокотов. Розпочався збір документалістики, пов'язаної з військовиками, похованими на Личаківському цвинтарі. Уже через рік, у 1964 р., було відкрито першу виставку, до якої ввійшли матеріали полеглих у боях за м. Львів. Школярі різними способами

¹ Ця інформаційна довідка не передбачає висвітлення історії виникнення та створення самого меморіального комплексу «Пагорб Слави», де поховані російські й радянські військовики, загиблі під час Першої світової та німецько-радянської воєн. Від 1994 р. цей комплекс є складником історико-архітектурного заповідника «Личаківський цвинтар», що підпорядкований Управлінню охорони історичного середовища Львівської міської ради.

збирали матеріали для майбутнього музею «Пагорб Слави». Зробили сотні запитів до військкоматів, Центрального архіву Міністерства оборони СРСР, Центрального державного архіву Радянської армії, Головного управління кадрів МО СРСР, розшукували рідних, товаришів по службі й тих, хто міг знати загиблих. Чатували біля могил Пагорба Слави, опитували відвідувачів, чи немає серед них тих, хто може будь-що повідомити про похованих тут військових. Молоді дослідники вели активне листування з редакціями періодичних видань, робили звернення на радіо й телебачення. Така бурхлива діяльність дала вагомі результати. Звідусюди, з різних куточків не лише України, а й тодішнього Радянського Союзу на адресу Львівської школи № 64 стали надходити листи, відповіді, бандеролі, посилки.

Увесь масив документалістики, зібраний майже за п'ять років, був опрацьований учнями під керівництвом музейників-аматорів із допомогою колишніх фронтників. 25 липня 1969 р., до 25-ї річниці вигнання з м. Львів нацистських окупантів, було відкрито меморіальний музей «Пагорб Слави» [2, 11].

Загалом у центральній частині меморіального комплексу «Пагорб Слави» на головній алеї розміщено 254 індивідуальні поховання, серед яких 28 могил Героїв Радянського Союзу та братська могила, в якій спочивають 65 фронтників [1]. За відносно короткий термін волонтерам вдалося здійснити комплектування понад половини персональних комплексів полеглих воїнів. Аж ніяк не всі матеріали посіли відповідне місце в експозиційному просторі шкільного музею, фондів колекції якого постійно поповнювались упродовж понад 20 років його існування. Музейникам-аматорам, волонтерам, складно було опрацювати широкий пласт документів, дослідити фронтний шлях полеглих, з'ясувати обставини загибелі, атрибутувати фото військових, вивчити спогади рідних, поточне листування тощо. Ця копітка робота потребувала багато часу й зусиль школярів. Попри все, серед львів'ян та гостей міста музей зажив слави «народного». За часи його існування, в 1974 та 1984 рр., було видано два путівники «Пагорб Слави» (автор та упорядник Г. Рокотов). У буремні 1990-ті рр. заклад припинив свою діяльність, через відсутність належних умов зберігання та експонування музейних предметів, серед яких оригінальні документи, фото, нагороди, зброя, особисті речі фронтників. Колосальний масив предметів фронтового періоду та повоєнного листування залишився поза увагою. Незначну частину шкільного музейного фонду було вирішено перевести до Львівського історичного музею, а основний пласт документалістики, що відповідає темарію німецько-радянської війни, було передано до Національного музею історії України у Другій світовій війні.

На сучасному етапі під час атрибутування нових надходжень, складання біографічних довідок та науково-уніфікованих паспортів науковці Меморіалу мали змогу використовувати Всеукраїнську електронну базу загиблих комбатантів (ВБЗ), російський інтернет-портал фактичних документів про Другу світову

війну «Пам'ять народу» та інші вебресурси. У результаті опрацювання матеріалів колишнього музею «Пагорб Слави» до генерального каталогу Меморіалу додалося 100 довідкових карток на полеглих фронтовиків, похованих на Личаківському цвинтарі, серед яких 13 Героїв Радянського Союзу, одна жінка-воїн – рядова Таїсія Коробейникова [6]. Відповідно фондіві колекції поповнилися загальною кількістю предметів основного фонду на 1283 та науково-допоміжного – на 190 одиниць, об'єднаних колекцією «Народний меморіальний музей “Пагорб Слави”» автоматизованої пошуково-інформаційної музейної системи «КАМИС».

До групи зберігання «Документи» надійшло 560 одиниць, переважно це особисте листування фронтовиків, телеграми, привітання, бойові та інші характеристики, нагородні листи, тимчасові посвідчення до нагород, особові посвідки, щоденники, орденські й трудові книжки, фінансові документи, військові та членські квитки, офіційні листи-відповіді з архівних установ, витяги з наказів, сповіщення про загибель, спогади рідних і товаришів по службі та ін.

Серед документалістики Героїв Радянського Союзу вражає доля сина кримськотатарського народу Тейфука Абдуля. Його плани, присвятити своє життя педагогічній діяльності, зруйнувала війна. Упродовж лише 1941 р. Тейфук був двічі поранений. У вересні 1943 р. капітан Абдуль був першим серед тих, хто форсував Дніпро й захоплював плацдарм у смузі наступу військ Степового фронту в районі м. Верхньодніпровськ (Дніпропетровщина). Саме тут на Абдуля чекали медаль «Золота Зірка» та чергове поранення, після якого потрібне було тривале лікування у шпиталі. Там він познайомився з лейтенантом медичної служби Марією Кочиною, яка стала його дружиною, народила синочка Юрія, якого батько так і не побачив. 19 березня 1945 р. майор Абдуль віддав своє життя за польське м. Гродкув. Звістка про його загибель полетіла в далекий Узбекистан, куди у травні 1944 р. з Криму депортували рідних Тейфука разом з іншими представниками кримськотатарського народу. Навіть звання Героя, здобуте на фронті, не врятувало родину від примусового переселення [3].

Група зберігання «Фото та негативи» збагатилася на 306 музейних предметів. Змістом цього пласту матеріалів традиційно стали довоєнні та фронтового періоду портретні фото, групові й сюжетні світлини. Особливістю фотодокументів, що надійшли з розформованого меморіального музею «Пагорб Слави», є ціла низка сюжетних фотографій, які відображають момент поховання / прощання з військовиками, відвідування родичами їхніх могил у повоєнні роки.

Серед поховань «Пагорба Слави» є могила майора Павла Трошкіна, фронтового кореспондента газети «Известия», учасника найбільших битв Другої світової війни. Павло Артемович від першого дня вторгнення німецьких військ на територію СРСР був на передовій. Уже в липневих номерах газети опубліковано його панорамні знімки розбитої ворожої техніки в Білорусі. Крім персональних листів майора Трошкіна, рідними до музею були передані фото із сімейного

архіву та авторські світлини фотокора. Загинув журналіст поблизу м. Станіслав (нині – м. Івано-Франківськ) у вересні 1944 р. Йому було 35 років [10].

Об'єктами індивідуальної мікроісторії є артефакти групи зберігання «Речі», яка поповнилася 37 предметами. Переважно це знаки розрізнення (погони, наруканні нашивки), канцелярське приладдя, елементи військового спорядження. Уперше до фондової колекції Меморіалу ввійшли надгробні таблички з портретами полеглих фронтовиків (6 одиниць). Ймовірно, ці надгробки були першими предметами і шкільного музею. Адже під час переоблаштування «Пагорба Слави» на початку 1960-х рр. деякі поодинокі могили були перенесені туди з різних куточків міста та його околиць, а наявні могили були приведені до ладу. Наприклад, першим місцем поховання лейтенанта Олександра Дворецького була братська могила у Стрийському парку м. Львів [4]. За архітектурним рішенням над кожним похованням «Пагорба Слави» було встановлено однакові надгробні гранітні плити з викарбуваними даними загиблих фронтовиків.

Поміж речових джерел цікавими є предмети дозвілля, а саме настільні ігри «Доміно» та «Шахи» полковника Миколи Жукова. Микола Григорович – кадровий військовий, кавалер орденів Червоного Прапора, Кутузова та Суворова II ст. Брав участь в оборонних боях 1941–1942 рр. та у вигнанні нацистів із теренів України. Загинув на території Польщі в січні 1945 р. [5].

Серед усього масиву автентики особливий інтерес викликає еготворчість як глибинна емоційна реакція та зовнішній прояв попереднього досвіду особистості. Такі музеалії охоплює група зберігання «Образотворче мистецтво», яка збагатилася 10 одиницями, передусім це портрети, дитячі малюнки, надіслані батькам на фронт, довоєнні ескізи. Автор останніх – талановитий уродженець м. Томськ у Російській Федерації Олександр Запольський. Змалку він мріяв стати художником, талант до креслення проявив під час навчання в Московському топографічному училищі. У роки війни капітан О. Запольський брав участь у вигнанні нацистських загарбників з України, зокрема з м. Львів, та в боях на території Польщі. Загинув 15 вересня 1944 р. Мати дбайливо зберігала фронтові листи, зошити з віршами сина, малюнки, серед яких автопортрет Олександра. Нині ці артефакти зберігаються у фондових колекціях Меморіалу [6].

15 радянських відзнак, якими були нагороджені фронтовики, поховані у центральній частині меморіального комплексу «Пагорб Слави», посіли відповідне місце у фондовій колекції «Нагороди та нумізматика». Переважно це знаки «Гвардія», медалі за участь в обороні великих радянських міст і Кавказу. Виняткову цінність для науковців має нагрудний знак «Учаснику боїв на Халхин-Голі» Героя Радянського Союзу капітана Федора Спехова. Найвищої урядової нагороди Федір Якович був удостоєний саме за участь у прикордонному збройному конфлікті між Маньчжурською державою та Монгольською Народною Республікою, що тривав упродовж травня – вересня 1939 р. поблизу р. Халхин-Гол. Учасник Другої світової війни, зокрема боїв на українських теренах.

Підполковник Федір Спехов загинув у Верхній Сілезії 1 квітня 1945 р. в бою біля селища Діршель (нині – Держислав, Опольське воєводство, Польща) [9].

Група зберігання «Книги» поповнилася 5 примірниками, здебільшого підручниками та довідниками довоєнного періоду.

До колекції зразків холодної зброї групи зберігання «Зброя і техніка» додався ніж розвідника старшини Олександра Марченка. Бойове хрещення сумчанин прийняв на Курській дузі. У серпні 1943 р. Олександр Порфірович отримав першу нагороду – медаль «За бойові заслуги». Попереду були визвольні бої на українських теренах. Під час Львівсько-Сандомирської наступальної операції танк «Гвардія», у складі екіпажу якого був старшина О. Марченко, першим заїхав на центральну площу м. Львів. Із групою автоматників Марченко знищив охорону, ввірвався до ратуші й підняв на її вежі червоний прапор. Але, виходячи з будівлі, був поранений. Його поклали на броню танка, але тут-таки поруч розірвався ворожий снаряд, і друге поранення виявилось фатальним. Посмертно Олександра Порфіровича було представлено до присвоєння звання Героя Радянського Союзу, проте командування 4-ї танкової армії обмежилось тим, що відзначило його орденом Вітчизняної війни I ст. Ім'ям Олександра Марченка було названо одну з вулиць м. Львів, нині це вул. Тершаковців [8].

У процесі опрацювання матеріалів, що надійшли з розформованого музею «Пагорб Слави», були досліджені підшивки червоноармійської газети «За родную землю» – друкарський орган 305-ї стрілецької дивізії 38-ї армії 4-го Українського фронту. Відповідна група зберігання збільшилася на 337 одиниць. Це підшивка газет за друге півріччя 1943 р., річна збірка періодики за 1944 р. та за перше півріччя переможного 1945 р. Шпальти цього видання віддзеркалюють фронтові події, містять оповіді про життя мирного населення, засвідчують злочини нацистів на теренах України, висвітлюють міжнародні факти та багато іншого.

Підсумовуючи результати попереднього археографічного опрацювання матеріалів, які надійшли з розформованого меморіального музею «Пагорб Слави», слід зазначити, що цей унікальний зібраний свого часу школярами та волонтерами інформаційний пласт, безумовно, є джерелом для майбутніх науково-інформаційних довідок, розвідок, історичних та музейних нарисів.

Джерела та література:

1. Пагорб Слави [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://lviv-lychakiv.com.ua/memorialy-lychakivskoho-tsvyntaria/pahorb-slavy>. – Назва з екрана.
2. Рокотов Г.Н. Холм Славы / Г.Н. Рокотов. – Львов. – 1984. – С. 139.
3. Абдуль Т. // Генеральний каталог Національного музею історії України у Другій світовій війні (далі – НМІУДСВ).
4. Дворецький О. // Генеральний каталог НМІУДСВ.
5. Жуков М. // Генеральний каталог НМІУДСВ.
6. Запольський О. // Генеральний каталог НМІУДСВ.

7. Коробейникова Т. // Генеральний каталог НМІУДСВ.
8. Марченко О. // Генеральний каталог НМІУДСВ.
9. Спехов Ф. // Генеральний каталог НМІУДСВ.
10. Трошкін П. // Генеральний каталог НМІУДСВ.

© **Ярослава ПАСИЧКО**

ПРЕДВАРИТЕЛЬНЫЕ РЕЗУЛЬТАТЫ АРХЕОГРАФИЧЕСКОЙ ОБРАБОТКИ МАТЕРИАЛОВ РАСФОРМИРОВАННОГО МУЗЕЯ «ХОЛМ СЛАВЫ»

Освещены результаты археографической обработки документального пласта, собранного во второй половине XX ст. школьниками и волонтерами для мемориального, ныне расформированного музея «Холм Славы», который теперь хранится в фондовых коллекциях Национального музея истории Украины во Второй мировой войне. Автор делает статистические сводки по музейным группам хранения, выделяя наиболее интересные и уникальные артефакты и апеллируя к незаурядным человеческим судьбам.

Ключевые слова: мемориальный музей «Холм Славы», Лычаковское кладбище, г. Львов, фондовые коллекции, группа хранения, предметы музейного значения.

© **Yaroslava PASICHKO**

PRELIMINARY RESULTS ARCHEOGRAPHIC PROCESSING OF MATERIALS OF THE DISBANDED «HILL OF GLORY» MUSEUM

The author highlights the result of archeographic studies of the documents that were collected by the schoolchildren and volunteers in the second half of the XXth century and were stored in the Memorial museum "Hill of Glory". The museum was dissolved in 1990s and the materials were donated to the fund collections of the National Museum of the History of Ukraine in the Second World War. The author makes the statistical summaries of museum storage groups, highlighting the most interesting and unique artifacts and telling about extraordinary human destinies.

Keywords: Memorial museum "Hill of Glory", Lychakiv Cemetery, Lviv, fund collections, storage group, objects of museum significance.